

УДК 94(477.72)“18-19”:061

А. В. Шевченко

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В.І. ГОШКЕВИЧА (1860–1928)

У статті представлено особливості громадсько-політичної діяльності знаного краєзнавця, археолога та засновника першого у Херсоні музею Віктора Івановича Гошкевича. Розглянуто його видавничу діяльність та проаналізовано зміст публікацій в яких міститься інформація про політичні погляди головного редактора газети “Юг”. Охарактеризовано його активну громадську позицію у роки революції 1905 р. Висвітлено зв'язок Віктора Івановича з діяльністю Конституційно-демократичної партії (кадетів) на Півдні України. Проаналізовано його ставлення до радянської влади.

Ключові слова: В.І. Гошкевич, газета “Юг”, Конституційно-демократична партія, Південь України.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується значними зрушеннями в українській історичній науці. Як наслідок відбувається переосмислення основних історіософських та історіографічних доктрин, які ще тридцять років тому були “єдиновірними”. Постало важливе, здавалося б давно вирішене, питання: “Що і як мусить вивчати історик?”. З кожним роком все більше вчених, спираючись на західний досвід, звертаються до такої галузі історичної науки як біографістика та просопографія. Фактично в центрі дослідження постає людина, але в біографістиці досліджують її життя та діяльність, а в просопографії індивідуальність вивчають тотально, всеохоплююче – в сукупності з іншими індивідами.

У руслі актуальності подібних досліджень варто оцінити здобутки активного громадського діяча, археолога та засновника першого у Херсоні музею Віктора Івановича Гошкевича. Публікації про життя та діяльність вченого з'явилися наприкінці ХХ століття в умовах відродження історичного краєзнавства на Херсонщині. Зокрема, це статті та матеріали науково-практичних конференцій, присвячені 100-річчю заснування Херсонського музею старожитностей. Частковим вивченням біографії вченого займався Водотика С.Г. [1], його археологічну діяльність вивчали Сінкевич І.Ю. [2], Билкова В.П. [3], Костенко А.В. [4], Ласінська М. Ю. [5], Карамзіна Н.М. [6]. В 1993 році було видано науково-допоміжний бібліографічний покажчик документів про життєвий шлях та творчий доробок В.І. Гошкевича [7]. У своїх дослідженнях селянського самоуправління 1905 року О.О. Коник використовував матеріали газети “Юг”, редактором якої в цей період був Віктор Гошкевич, й частково висвітлив питання партійності газети, попри нейтральні декларації стосовно її позиціонування [8, с. 61]. Але все ж варто зауважити, що в усіх представлених публікаціях дослідники акцентують саме на археологічній та краєзнавчій роботі вченого, майже не характеризуючи В. Гошкевича як громадського діяча. Більш того, його політичні погляди та партійна діяльність ніколи не були предметом дослідження істориків. Зважаючи на це, мета роботи – визначити особливості громадсько-політичної діяльності Віктора Івановича.

Вчений народився у м. Києві в родині професора духовної семінарії 9(21) березня 1860 року. Вихований в інтелігентному, духовному середовищі, В.Гошкевич з дитинства прагнув до розвитку та навчання. Вищу освіту отримав в Київському університеті Св. Володимира на математичному й потім на історико-філологічному факультетах [6, с. 61]. Важливо зауважити, що в університеті викладачем у Віктора Івановича був Володимир Антонович (1834-1908 рр.), який був яскравим представником руху народників. Він створив так звану “київську школу істориків”, до якої ввійшов і Віктор Гошкевич. Навчання у В. Антоновича, безумовно, вплинуло на становлення громадської позиції молодого студента.

У квітні 1890 р. Віктор Іванович переїздить до Херсона, отримавши від губернського правління запрошення виконувати обов'язки секретаря Херсонського губернського статистичного комітету (ХГСК). У 1890 р. вчений засновує (спочатку у власній кімнаті) Археологічний музей Херсонського губернського статистичного комітету, організовує пожертвування на користь музею з боку приватних осіб та організацій. Під керівництвом Віктора Івановича музей, вже під назвою Музей старожитностей Херсонського краю (сучасний Херсонський краєзнавчий музей), перетворився на важливий науковий та освітній центр [6, с. 62].

Паралельно з цим вчений розпочинає видання щоденної “науково-літературної, політичної, сільськогосподарської і комерційної” газети “Юг”, у статті “Первенець Херсонської печати” присвяченій 15-літтю з початку видавництва газети, зазначалося: “Перший номер першої в Херсоні приватної газети “Юг” вийшов у 1898 році” [9].

Аналіз статей газети дає яскравий опис громадської позиції головного редактора. З наростанням суспільно-політичної кризи в Російській імперії матеріали представлені в газеті стали більш радикальними по відношенню до тогочасної влади. Багато уваги приділяється сільському господарству та проблемам селянства, розвитку культури та історії. Тут можна прослідкувати вплив поглядів В. Антоновича на Віктора Івановича – а саме ідеї народництва. Особливо цікава позиція головного редактора до української мови та культури. На шпальтах газети можна знайти багато статей присвячених цій темі, зокрема, неодноразово друкувалися статті присвячені творчості Тараса Шевченка (“На Шевченкові дні” чи “Співець України Т. Шевченко” та інші). Важливо зазначити, що деякі особисті записи в щоденниках і записниках Віктора Івановича, які збереглися в Херсонському Краєзнавчому музеї також зроблені українською мовою. Доказом

цього твердження є і дослідницька діяльність вченого, а саме той факт, що найбільшим відділом Музею старожитностей був відділ Запорізької старовини [6, с. 62]. Є навіть спогади, що він найбільше його любив, та розповідаючи про експонати “так яскраво поставала в уяві та доба, та слава козача, що не можна було перевести дихання. Він тоді ніби палав якимось дивним внутрішнім вогнем” [10, с. 77].

Критика самодержавства і боротьба за лібералізм обходила В. Гошкевичу досить дорого. Він був під постійним негласним наглядом поліції [1, с. 69].

З початку 1905 року Віктор Іванович ще більше зацікавився політичним життям регіону. В цей же час в газеті все частіше зустрічається інформація про діяльності Конституційно-демократичної партії (кадетів). 27 жовтня 1905 року на сторінках газети вийшла стаття “Програма конституційно-демократичної партії”. Програма містила кілька пунктів: основні права громадян, державний устрій, місцеве самоуправління та автономія, суд, фінансова й законодавча політика, трудове законодавство та просвітницька діяльність [11]. Подібно до інших партій кадети прагнули перебудувати суспільство. Висловлюючись за введення в Російській імперії загального виборчого права, свободи слова, друку, зборів, союзів і т. ін., вони наполягали на суворому дотриманні громадських та політичних прав людини [12, с. 85].

Але справжнім доказом членства В. Гошкевича в партії кадетів була стаття від 16 листопада 1905 року – в газеті було представлено результати зборів регіонального представництва конституційно-демократичної партії, які відбулися 13 листопада. За пропозицією Є.І. Яковенка, промовою якого розпочалося засідання, головою було обрано Віктора Івановича Гошкевича [13]. Наприкінці засідання В.І. Гошкевича було обрано членом повітового комітету партії. На підтвердження того, що редакційна група газети на чолі з В. Гошкевичем не лише поширювала ідеї партії, а й була каталізатором до створення представництва в регіоні, є звіт Г.К. Пачоського – представника тимчасового комітету, присвячений аналізу чисельності складу партії: “Партія в Херсонському повіті до моменту становлення звітності нараховувала більше 100 чоловік, із тих хто живе в Херсоні – 38 чоловік, головним чином земські службовці, землевласники та представники зі складу редакції “Юг” [13].

Найвірогідніше саме через видавництво газети 1905 року В. Гошкевича було звільнено з посади секретаря губернського статистичного комітету. Висвітлення подій революції 1905 року обурювало владу, та як наслідок, вже у 1907 році Віктору Івановичу заборонили видавництво газети [14, с. 53].

Після початку розгортання на теренах України революційних подій Віктор Іванович остаточно припинив активну політичну діяльність, зосередившись на збереженні музею. Але треба зауважити, що ім'я його прийомного сина від другого шлюбу Ф. В. Фабриціус в роки громадянської війни зустрічаємо в списках командирів у званні підполковника “Збройних Сил Півдня Росії” (під проводом А. І. Денікіна) та “Російської Армії” (під проводом П. М. Врангеля). Після поразки “врангелівців” у Криму в 1921 р. про його подальшу долю нічого не відомо [4, с. 63]. Жовтневий переворот вплинув і на життя дочки Віктора Івановича – Катерини Гошкевич-Сухомлинової, дружини військового міністра Російської імперії В.О. Сухомлинова, який після Лютневої революції 1917 року подав у відставку й перебував під судом за підозрою в державній зраді та засуджений до довічної каторги (після більшовицького перевороту йому вдалося залишити Росію та емігрувати до Німеччини) [4, с. 63]. Хоч Катерина Гошкевич була виправдана, та все ж потрапила під неофіційне гоніння більшовицької влади й померла за нез'ясованих обставин після 1919 року. Зрозуміло, що Віктор Іванович переживав за долю своїх дітей, тому його ставлення до радянської влади очевидне.

У своїй біографії Ірина Фабриціус, прийомна дочка В. Гошкевича, згадує, що з 1920 р. у Віктора Івановича виявлені гострі симптоми загального склерозу [15, с. 3]. Це значно уповільнило його дослідницьку роботу. З приходом радянської влади вчений зайняв позицію “аполітичності”, як він сам зазначив у своїй анкеті в 1922 році [16, арк. 2]. В особовій справі Віктора Івановича, як керівника музею, яка зберігається у Херсонському обласному архіві, також зазначається, що він “займає аполітичну позицію” [16, арк. 2]. В умовах тиску більшовицьких ідей Віктор Іванович не написав про свою підтримку комуністичної політики, в черговий раз підтверджує його негативне ставлення до жовтневого перевороту.

Вчений досить критично сприймав політику більшовиків у галузі культури в цілому і ленинський план монументальної пропаганди зокрема. Так його підпис стоїть першим серед 13 представників херсонської і Санкт-Петербурзької інтелігенції, які підписали протест проти знесення пам'ятника Г. Потьомкіну роботи І.П.Матросова. На жаль, пам'ятник було знесено і замість нього поставили “гіпсового К.Маркса”. А скульптуру Потьомкіна в роки Другої світової війни вивезли до Німеччини [1, с.77].

В.І. Гошкевич був типовим представником тієї категорії дореволюційної наукової інтелігенції, яка і за радянської влади прагнула служити науці та культурі пристосувавшись до умов більшовицького режиму, вбачаючи в цій справі свій громадський обов'язок [17, с.99]. Зважаючи на зв'язки і повагу до В. Гошкевича, не лише в південному регіоні, а й поза його межами, його внесок у розвиток археології та краєзнавства, радянська влада нагородила його у 1922 році званням Героя Праці. Протягом наступних сімдесяти років з Віктора Івановича намагалися зробити саме цього “Героя Праці” радянської влади, яку він ніколи не підтримував.

Пішов з життя Віктор Іванович 2 березня 1928 року. На його смерть з сумом відгукнулася наукова громадськість України і Росії, інтелігенція Херсона. До річниці смерті вченого вийшов останній випуск “Летописи” музею. Археологічна секція Одеської комісії краєзнавства влаштувала на честь вченого траурне засідання. На ньому було заслухано доповідь голови секції й комісії С.С.Дрожевського “В.І.Гошкевич як краєзнавець, археолог та громадський діяч” [1, с.81].

Вже через три роки в “Наддніпрянській правде” було опубліковано статтю “Класові вороги в археологічному музеї”, де відзначалося: “Херсонський державний історико-археологічний музей, через

засміченість його штату, за 13 років пролетарської диктатури не тільки не прилучився до завдань соціалістичного будівництва, а навпаки – замкнувся в собі від пролетарської суспільності, а в деяких галузях навіть свідомо шкодив. У період громадянської війни музей був центром сховища майна поміщиків та білогвардійців, що повтікали за кордон...”, “тому президія РСІ (Робітничо-Селянська Інспекція) визнала за потрібне оздоровити стан музею та негайно застосувати організаційні заходи до адміністрації музею” [18, с. 90]. “Оздоровити стан музею” вирішили, звільнивши з посади директора музею – Ірину Василівну Фабриціус – прийомну дочку Віктора Івановича. Ця стаття яскраво описує реальне ставлення партійної влади до вченого. “Штучне більшовицьке геройство”, приписане йому “будівниками соціалізму” було вимушеним кроком. Через повагу до В. Гошкевича простих селян та інтелігенції, новоспечена влада намагалася вплинути на утвердження “пролетарської диктатури” на Півдні України.

Таким чином, можна виділити кілька основних аспектів громадсько-політичної позиції В.І. Гошкевича, а саме.

Вчений, однозначно, прагнув до лібералізації та демократизації суспільства Російської імперії.

Під впливом В. Антоновича, захопився ідеєю визнання української мови та дослідження культурної спадщини народу.

З 1905 року Віктор Іванович підтримав ідею створення на Півдні України регіонального відділення Конституційно-демократичної партії. Як наслідок можна стверджувати, що він погоджувався з ідеєю перетворення Російської імперії на конституційну монархію з двопалатним парламентом, обраним за демократичною виборчою системою.

В роки громадянської війни вчений, в силу віку, вже не займався активною громадсько-політичною діяльністю, але однозначно можна сказати, що він не підтримав прихід більшовиків до влади.

З приходом “пролетарської диктатури” єдине на чому Віктор Іванович зосередив свою увагу – було збереження музею та історичної спадщини, яку намагалася “викорінити” нова влада.

На перший погляд дещо дивним здається поєднання ідей кадетів та проукраїнських настроїв вченого, але у революційний період, Віктор Іванович обрав, напевно, найбільш реальний та оптимальний для нього варіант політичної боротьби. Отже, протягом усього життя В.І. Гошкевич займав активну громадянську позицію. З наростанням кризових явищ у суспільстві Російської імперії вчений намагався не залишатися у тіні мовчазної більшості й поширював ідеї лібералізму й освіченості серед селян та інтелігенції Південної України.

Джерела та література

1. Водотика С. Невтомний краєзнавець: Віктор Іванович Гошкевич / С.Г. Водотика // Південний архів. – 1998. – №6 – С. 65-85.
2. Сінкевич І. Ю. Внесок статистиків Херсонської губернії у дослідження історії краю (XIX – початок XX ст.) / І. Ю. Сінкевич // Південна Україна XVIII – XIX ст.: записки наук.-досл. лабораторії історії Південної України. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 5. – С. 171-176.
3. Былкова В. П. Археологическая деятельность В. И. Гошкевича / В. П. Былкова // Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсонского музея древностей: тез. докл. юбил. конф. – Херсон, 1990. – Ч. 3. – С.67-69.
4. Костенко А. В. Херсонский Археологический музей и его “семейная история”: семья как сеть научных коммуникаций в музейном деле / А.В. Костенко // Історія Магілєва: мінулае і сучаснасць. Збірник наукових прац удзельнікаў IX Міжнар. навук. Канф., 25-26 чэрвеня 2015 г., г. Магілєў. – Магілєў, 2015а. – С.59-65.
5. Ласінська М. Ю. Гошкевич В. І. в археологічному вивченні Миколаївщини / М. Ю. Ласінська // Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. – 2010. – Вип. 329. – С. 218-227.
6. Кармазіна Н. Дослідник старожитностей Півдня України: Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928) / Н.М. Кармазіна // Краєзнавство. – 2013. – №3. – С.61-64.
7. Гошкевич Віктор Іванович (1860-1928): наук.допом. покажч. / ОУНБ ім. О. М. Горького; склад. Н. М. Діба, Г. П. Мокрицька. – Херсон, 1993. – 17с.
8. Коник О.О. Напередодні думи: представники селянського самоуправління у висвітленні газети “Юг”. 1905 рік / О.О. Коник // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. – Херсон, 2005. – Вип. 30. – С. 60-67.
9. Юг. Ежедневная беспартийная, литературно-общественная газета. – Херсон, 1912. – 3 квітня.
10. Кедровський В. Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 р. / В. Кедровський – Нью-Йорк; Джерсі-Сіті, 1966. – 133с.
11. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета / [Редактор-издатель В.И. Гошкевич]. – Херсон, 1905. – 27 жовтня.
12. Кульчицька О. В. Громадські та політичні організації Півдня України в кінці XIX – на початку XX ст. в сучасній українській історіографії / О.В.Кульчицька // Херсонський державний університет. Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. – Вип. 26. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – С. 84-90.
13. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета / [Редактор-издатель В.И. Гошкевич]. – Херсон, 1905. – 16 листопада.
14. Шевченко А. В. Газета “Юг” під редакцією В. Гошкевича: її позиціонування та роль в суспільно-політичному житті Південного регіону / А.В. Шевченко // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Випуск 100. – С. 50-53.
15. Жизнеописание Фабрициус Ирины Васильевны / И.В. Фабрициус, Е.В. Гошкевич. – 9с. – Науковий архів Археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею.
16. Державний архів Херсонської області, Ф. р 413 Херсонский уездный отдел народного образования уездного исполкома. 1922 р., оп. 1, спр. 408, Личное дело заведующего музеем древности Гошкевича Виктора Ивановича арк. 1–2 (на звороті).
17. Водотика С. Невтомний краєзнавець: Віктор Іванович Гошкевич / С.Г. Водотика // Пам’ять століть. – 1997. – №5 – С.95-102.

18. Пиворович В. Б. Виктор Иванович Гошкевич – чины, награды, звания / В. Б. Пиворович // Наукові записки: проблеми археології, етнографії, історії, історіографії, літературознавства, мистецтвознавства, музеєзнавства, ономастики, соціології / Херсонський краєзнавчий музей. – Херсон, 2004. – С. 98-102. 84-90.

Shevchenko A. V. Public and political views and activity of V.I. Hoshkevych (1860–1928)

The article presents the features of public and political activity of a known regional ethnographer, archaeologist and founder of the first museum in Kherson Viktor Ivanovych Hoshkevych.

The article covers considerations concerning his publishing activities and analysis of the content of publications which provide information about political views of the editor-in-charge of the newspaper "Yug". There were characterized his active civic position during the revolution in 1905. There was given coverage to the connection of Viktor Ivanovych with the activities of Constitutional Democratic Party (Cadets) and his contribution to the establishment of the party's regional office in the South of Ukraine. There was analyzed his attitude to the Soviet power.

Key words: V. Goshkevich, newspaper "Yug", Constitutional Democratic Party, Southern Ukraine.

Шевченко А. В. Некоторые аспекты общественно-политической деятельности В.И. Гошкевича (1860–1928)

В статье раскрыта общественно-политическая деятельность Виктора Ивановича Гошкевича. Рассмотрено его издательское дело, а именно газета "Юг", проанализировано содержание публикаций, которые могут предоставить информацию о политических взглядах главного редактора. Была дана характеристика его активной политической деятельности в годы революции 1905 года. Раскрыта связь Виктора Ивановича с деятельностью Конституционно-демократической партии на Юге Украины. Проанализировано его отношение к Октябрьскому перевороту и к советской власти.

Ключевые слова: В.И. Гошкевич, газета "Юг", Конституционно-демократическая партия, Юг Украины.